

Jedan čovjek - jedan glas ili “hodte nami vi na viru”

«One Man - One Vote or “hodte nami vi na viru”»

by Mladen Ančić

Source:

STATUS Magazine for political culture and society issues (STATUS Magazin za političku kulturu i društvena pitanja), issue: 12 / 2007, pages: 163-171, on www.ceeol.com.

The following ad supports maintaining our C.E.E.O.L. service

eBooks on Central, East and Southeast Europe

АНТИкорупция / антиОБРАЗОВАНИЕ.
Изследвания върху корупцията
във висшето образование в България
ANTI-Corruption / Anti-EDUCATION.
Study of the corruption in higher education
in Bulgaria

By **Georgi Dimitrov, Pepka Boyadjieva,**
Valentin Danchev, Elena Stoikova, et al.

Association for Social Investigations and
Applied Research Practices, Sofia, 2005
Iztok-Zapad Publishers (in Bulgarian)

This book presents an analysis of
the first, and in this sense unique
empirical sociological survey
representative of all higher education
institutions in Bulgaria at the faculty
level.

more on:

www.dibido.eu

JEDAN ČOVJEK – JEDAN GLAS ILI “HODTE NAMI VI NA VIRU”

„Humano rješenje“ koje je Muhamed Hevaji svojedobno nudio umjesto bitke, robljenja, sječe, ubijanja i paljenja kuća između kršćana i muslimana, suštinski je isto ono što danas nudi i A. Mujkić – u 17. stoljeću kršćani su „samo“ trebali ostaviti svoju „neviru“, a na početku 21. stoljeća njihovi daleki potomci trebaju „samo“ ostaviti svoj hrvatski ili srpski „etnopolitički okvir“, i eto vječite sreće bilo u dženetu s hurijama, bilo u raju „deliberativne liberalne demokracije“ u bošnjačkoj interpretaciji. Što drugo dakle na kraju zaključiti osim toga da od sve priče o „deliberativnoj liberalnoj demokraciji“ ostadoše samo načela „jedan čovjek – jedan glas“ i „pobjednik uzima sve“, odnosno grubo, neosvijesteni i agresivni nacionalizam usmjeren na majorizaciju i asimilaciju, istoga onakvog tipa kakav zastupa H. Silajdžić kad ustvrdi „jedan čovjek – jedan glas i točka“

Mladen Ančić

RAZMATRANJE MOGUĆNOSTI ZA PREUREĐENJE političkoga sustava Bosne i Hercegovine ne čini se, bar u ovome trenutku, previše kompliciranim zadatkom – kao realni i izgledni ukazuju se samo dva modela. Na jednoj se strani, naime, otvara pogled na model unutar kojega bi samo dosljedno trebalo **dovesti do kraja već napola oblikovani konsocijacijski sustav**, dakle složenu organizaciju raspodjele političke moći i utjecaja sukladnu trenutnom stanju ove „duboko podijeljene zemlje“. U koncipiranju se takvoga uređenja polazi od činjenice društvene „podijeljenosti“ te se ona dovodi u svezu s pojmom „kolektivnih prava“, koja onda bivaju ugrađena u sustav političkoga uređenja i društvene distribucije moći. Na drugoj, pak, strani stoji dosljedno izvedeni model jedinstvenoga političkog sustava izgrađenoga po uzoru na razvijene liberalne demokracije euro-atlantskoga svijeta. U takvu se uređenje legitimacija političke moći temelji na volji pojedinca slobodno izraženoj kroz izbornu proceduru koja počiva na načelu „**jedan čovjek – jedan glas**“, pri čemu u najpoznatijem obliku takva uređenja, onome anglo-saksonske, pobjednik na tako organiziranim izborima „uzima sve“.

Ovaj drugi model političkoga uređenja, izgrađen tijekom posljednjih dvjesto godina (ali na temeljima koji su postavljeni davno prije toga) u zapadnoj Europi i u Sjevernoj Americi, predstavlja danas uzor i željeni ishod (srednjoročnoga) „procesa tranzicije“ kroz koji prolaze bivše komunističke države. Valja pri tomu svakako posebice naglasiti da su te države redom relativno „mlade“ – sve su one, naime, izrasle kroz (dugoročni) proces koji traje nešto više od jednoga stoljeća, formalno od Berlinskoga Kongresa 1878. godine. Riječ je o procesu koji podrazumijeva raspadanje i razgradnju velikih predmodernih, multietničkih i multikulturnih imperija (Habsburško i Otomansko Carstvo, Rusija), utemeljenih na ideji o božanskome podrijetlu dinastičke vlasti. Rezultat je toga procesa raspadanja i razgradnje istodobno i konstrukcija te etabliranje moderne masovne nacionalne svijesti, utemeljene na **ideji o jednakosti pojedinaca koji participiraju u jedinstvenom (također konstruiranom) modelu kulture**. S razvojem takve svijesti i kulturnoga modela koji ona implicira organski je povezan proces izgradnje nacionalne države, kao države jednakih (bar teorijski) pojedinaca, u kojoj je moguće ostvariti

političko načelo „jedan čovjek – jedan glas“. Temelj, u smislu povijesne legitimacije, gotovo svih onih državnih projekata što izniču na ruševinama starih carstava traži se i nalazi u srednjovjekovnim kraljevstvima, odreda uklopljenim tijekom kasnoga srednjeg vijeka u okvire dinastičkih imperija. Realni, pak, poticaj svim tim isprepletenim dugoročnim procesima dolazi kroz širenje ideja oblikovanih u sjeverozapadnoj Europi, odnosno kroz ugledanje lokalnih (novonastajućih) elita na zapadne uzore¹.

Trajni učinak ovih procesa, vezan uz političku sferu, jest etabliranje nacionalističkoga diskursa i njegovo širenje u dubinu društva, pri čemu su se uvelike koristili obrazovni sustav, praksa uprave u modernoj apsolutnoj državi (ono što je svojedobno M. Foucault nazvao *governmentality*), ali i komunikacijski kanali političkih procesa². Puninu, pak, ovako ocrtanoj slici daje sljedeći primjer. **U proljeće 1841. godine** dvije su skupine ljudi, na čelu s dvojicom učenjaka i kulturnih/nacionalnih radnika čija će imena biti zapisana »zlatnim slovima« u povijesti nastajanja modernih nacija jugoistoka Europe, putovali od Zagreba ka jugu. Tijekom toga putovanja te su se dvije skupine vrlo često sustizale, pa i istodobno boravile na istim mjestima, baveći se vrlo sličnim poslom. Obje te skupine zanimalo je, između ostaloga, kako svoju pripadnost, svoj kolektivni identitet, iskazuje pučanstvo na putu od Zagreba do Zadra i dalje uz jadransku obalu sve do Dubrovnika. Da bi to doznali posvuda su, kako priprostem puku tako i pripadnicima viših društvenih slojeva, postavljali ista pitanja – **kako nazivaju svoj jezik i širu zajednicu kojoj pripadaju**. Na čelu je jedne skupine bio **Vuk Stefanović Karadžić**, samouki lingvist, u to doba prognanik s privremenim boravkom u Habsburškoj Monarhiji, čije je ime i danas zaštitni znak srpskoga nacionalizma. Na čelu je druge skupine bio zagrebački intelektualac, **Ljudevit Gaj**, čovjek koji je osmislio i

vodio cijeli jedan kulturni pokret („Ilirski pokret“) iz kojega će se, možda i nasuprot njegovoj volji, roditi moderna hrvatska nacija. Ono što im se dogodilo na poluotoku Pelješcu, odnosno odgovori koje su tamo dobili od jednog lokalnog seljaka, zavrjeđuje punu pozornost današnjega čitatelja upravo u kontekstu ovakvih rasprava kakva je ova. Naime, seljak je, na kratki upit: tko je i kojim jezikom govori, odgovorio: „Dalmatinac i da govori naški“. Kada su mu, pak, podrobnije protumačili što ga pitaju, pozivajući se na talijanski primjer – onaj tko govori talijanski je Talijan, seljak „kaza ‘slovinški’ – a onda će Vuk k njemu dohramati i pita ga zna li još jezik srbski

– on kaže da nezna

– onda Vuk: razumiješ li kako ja govorim.

– Razumijem

– e to je srbski – razumiješ dakle?

– razumijem

– Jeste li čuli gospodo?

– A Mažuranić (član druge, Gajeve skupine): a jeste li vi prijatelju čuli što o hrvatskom jeziku?

– Ta kako ne bi? Ta to je ono što mi ne pada odmah na um, i mi smo Hrvati i govorimo hrvatski“³.

Točno stoljeće i pol kasnije, u proljeće 1991. godine, na istim onim područjima koja su obilazili Vuk i Gaj sazrijevala je atmosfera u kojoj će se ubrzo voditi nesmiljeni rat. Tijekom se toga rata zbog onoga što seljaku na Pelješcu 1841. godine nije „palo odmah na um“ vrlo lako gubio sav posjed a nerijetko i život. Daleki potomci i nasljednici istih onih što su nesigurno i ponekad vrlo neprecizno (iz našega današnjeg kuta) odgovarali na anketna pitanja kulturnih/nacionalnih radnika sada su vrlo precizno znali kojim jezikom govore i kojoj naciji pripadaju. Te su informacije kroz stoljeće i pol razvoja uklopljenje u fond društvenoga znanja što ga se uči i interiorizira kroz proces socijalizacije u obitelji, školi, u dodiru s državnim službenicima, krčmi i na izborima (od 1918. do 1941. i ponovno 1990-91.), a potvrđuje u cjelokupnome društvenom komuniciranju. Na simboličkoj je razini sve to zapečaćeno glasovanjem na referendumima o neovisnosti (odnosno referendumima o srpskoj autonomiji) koji su u roku od godinu dana (1991/92.) održani u Hrvatskoj i BiH.

Govoriti, pak, tim istim ljudima danas da su kategorije u kojima je organizirano njihovo društveno znanje „konstruktiv“ i „zamišljanje“ (iako su te tvrdnje točne) i uvjeravati ih da stoga moraju promijeniti svoje političko ponašanje, može samo polučiti učinak koji će biti upravo suprotan eventualnim dobrim namjerama. Ovakve spoznaje, koje inače tvore integralni dio diskursa suvremenih društvenih i huma-

1) O svim se ovim procesima temeljni uvid i naputke za dalje čitanje može naći u George SCHÖPFLIN, „Identities, politics and post-Communism in Central Europe“, *Nations and Nationalities* 9(4)/2003, te Valerie BUNCE, „The National Idea: Imperial Legacies and Post-Communist Pathways in Eastern Europe“, *East European Politics and Societies* 19(3)/2005.

2) Kako se nacionalistički diskurs etablirao u dotad multietničkim i multireligijskim sredinama Habsburškoga imperija u najnovije doba i iz netradicionalnoga očista raspredaju autori čija djela prikazuje Larry WOLFF, „Revising Eastern Europe: Memory and the Nation in Recent Historiography“, *The Journal of Modern History* 78(1)/2006. Toj listi djela svakako valja dodati i Pieter M. JUDSON, *Guardians of the Nation: Activists on the Language Frontiers of Imperial Austria*, Cambridge (Mass.) – London 2006, te Daniel L. UNOWSKY, *The Pomp and Politics of Patriotism: Imperial celebrations in Habsburg Austria 1848-1916*, West Lafayette (Ind.) 2005. Za pogled na istodobni razvoj u okvirima Otomanskoga carstva i država koje su ga naslijedile valja poći od sljedećih naslova: Paschalis M. KITROMILIDES, „‘Imagined Communities’ and the Origins of the National Question in the Balkans“, *European History Quarterly* 19/1989; ISTI, „Balkan Mentality: history, legend, imagination“, *Nations and Nationalities* 2(2)/1996; Alexandre DUȚU, „National Identity and Tensional Factors in South Eastern Europe“, *East European Quarterly* XXXI(2)/1997; Selim DERINGIL, „The Ottoman Origins of Kemalist Nationalism: Namik Kemal to Mustafa Kemal“, *European History Quarterly* 23/1993; Florian BIEBER, „Muslim Identity in the Balkans Before the Establishment of Nation States“, *Nationalities Papers* 28(1)/2000; Victor ROUDOMETOF, *Nationalism, Globalization, and Orthodoxy. The Social Origins of Ethnic Conflict in the Balkans*, Westport (Conn.) – London 2001.

3) Cijeli je dijalog pribilježio hrvatski jezikoslovac druge polovice 19. stoljeća, inače profesor Bečkoga sveučilišta, Vatroslav Jagić, prema iskazu jednoga od sudionika i to upravo onoga koji je seljaku postavio pitanje o Hrvatima, a koji se zvao Antun Mažuranić. Tekst je u hrvatskoj i srpskoj literaturi o nacionalnom i jezičnom pitanju često citiran, a ovdje je preuzet iz N. STANČIĆ, „Etničnost na hrvatskom prostoru u XIX. Stoljeću“, u: Emil Heršak (ur.), *Etničnost i povijest*, Zagreb 1999, 119-120.

nističkih znanosti, trebat će generacijama utvrdjivati u glave učenika kako bi se oblikovalo novo društveno znanje sukladno promijenjenim okolnostima globaliziranog svijeta i već pokrenutih integracijskih procesa kakav je onaj vezan uz nastanak i oblikovanje EU. Ostajući, međutim, na trenutak u okviru znanstvenoga diskursa, valja naznačiti da je na teorijskoj ravni promišljanja svijest o jasnoj različitosti prijedanih razvojnih putanja dvaju dijelova Europe i iz toga proizašlim razlikama u ishodima artikulirana u posve „orijentalizirajućem“ duhu. Naime, u literaturi je ta svijest o razlikama rezultirala (kako se sve više pokazuje promašenim) postavkama o različitoj naravi „miroljubivih i konstruktivnih zapadnih“ („građanskih“, odnosno „državnih“) te „virulentnih i destruktivnih istočnih“ („etničkih“ ili „organskih“) nacionalizama današnje Europe⁴.

Ovakav sumarni, hladni i analitički pogled na dugoročne i srednjoročne povijesne procese ocrtava komparativni kontekst u kojemu valja promatrati „BiH slučaj“. On, međutim, zanemaruje moralnu prosudbu, povezanu s kvalifikacijama konstruktivnih i destruktivnih nacionalizama, koja će odmah ukazati na činjenicu da stoljetni proces izgradnje istočnoeuropske nacionalne države i unutar njezinih okvira liberalno-demokratskoga političkoga sustava podrazumijeva i „tamnu stranu“. Tu „tamnu stranu“ izgradnje liberalnih demokracija, danas (zbog relativne blizine povijesnih procesa) jasno vidljivu poglavito u istočnoj polovici europskoga kontinenta, analitički sustavno i detaljno, s više ili manje uspjeha, razlažu mnogi autori, ponekad i u tako golemim djelima kakvo je ono M. Manna⁵. Pod tim se, pak, pojmom podrazumijeva obilatu uporabu nasilja usmjerena na cijele društvene grupe koje, iz ovih ili onih razloga, nisu bile u stanju naći svoje mjesto u jedinstvenom kulturnom obrascu. **Nemogućnost nametanja jedinstvenoga modela kulture određenim skupinama** pri tomu se često pretvarala i u problem teritorijaliziranja nacije u obliku nacionalne države, **pa se tako nastale probleme obično razrješavalo kroz ratne sukobe oko teritorija**. Uglavnom, latentno se društveno nasilje u ovakvu kontekstu otvoreno ispoljavalo, poglavito u (kratkotrajnim) razdobljima političkih kriza, u formama koje literatura danas definira u pojmovne kategorije od **genocida**, preko raznih oblika (više ili manje nasilnoga) **etničkoga čišćenja do organizirane razmjene pučanstva**. Valja se ovdje samo letimično prisjetiti genocida nad Armencima u Turskoj, milijuna Nijemaca konačno protjeranih (uz više no obilatu primjenu nasilja i brojne žrtve) sa širokoga prostora Srednje-istočne i Jugo-

istočne Europe nakon Drugog Svjetskoga rata, ili organizirane razmjene pučanstva između Grčke i Turske nakon Prvog Svjetskog rata. Konačni je učinak svega toga činjenica da danas, na prostoru gdje su prije stoljeća i pol, po načelu „leopardove kože“ (što je omiljena metafora za prilike kakve su vladale u BiH do prve polovice 90-ih godina 20. stoljeća), izmiješani živjeli pripadnici različitih vjera, govornici različitih jezika, odnosno pripadnici različitih etničkih („nacionalnih“) zajednica, funkcioniraju klasične nacionalne države. Štoviše te države, kako primjećuje jedan od povjesničara koji se bave ovim procesima, a riječ je o Češkoj, Slovačkoj, Austriji, Mađarskoj, Hrvatskoj i Sloveniji, „danas više odgovaraju idealu nacionalne države no što je to ikad u povijesti bio slučaj s bilo kojom skupinom zemalja“⁶.

Postavljen u ovakav (ukratko i grubo ocrtani) komparativni okvir, „slučaj BiH“ (odnosno njegov širi okvir – „slučaj Jugoslavija“ – iz kojega je onaj prvi i izveden) postaje **razumljivijim i daleko jednostavnijim** no što ga žele predstaviti sami (nutarnji) sudionici rasprava o njezinoj budućnosti. Pojednostavljeno rečeno, Jugoslavija, a unutar nje i **BiH, jedna je od posljednjih postaja procesa teritorijaliziranja modernih nacija** izraslih kroz raspad i razgradnju dinastičkih imperija – Habsburškoga i Otomanskoga Carstva (dakle, činjenica da su se Čehoslovačka, SSSR i Jugoslavija istodobno raspadale nije tek slučaj). Iako se radi o „društvenim konstruktima“ i „zamišljanju zajednica“, moderna je nacionalna svijest i na njoj izrasla (politička) nacija postala dio habitusa, odnosno misaoni okvir djelovanja živih ljudi – **za te su „konstrukte“ i „zamišljanje“ obični ljudi spremni i ginuti i ubijati**.

Polazeći iz toga okvira valja primjetiti da je najveći dio problema s kojima se danas susreće u političkoj sferi BiH tek posljedica **želje političkih aktera da se na relativno malome prostoru do kraja provede integracija triju nacija**. To, pak, „do kraja“ znači da političke elite svake od tih zajednica, sad već vrlo jasno podržane od svoje masovne baze, žele za sebe cijeli (Bošnjaci-muslimani) ili dio teritorija današnje države (Hrvati i Srbi). No, kao i u svim ranijim sličnim slučajevima, i ovdje se taj proces kontrolira i u određenoj mjeri usmjerava od strane širega okruženja, odnosno velikih sila (počevši od priznanja novonastalih država, preko logističke podrške i *know-how* pomoći, prije svega one američke Hrvatskoj od 1994. godine, sve do izravnoga američkoga bombradiranja stratejskih ciljeva srpske strane u BiH 1995. godine). Za raspravu o budućnosti BiH to uplitanje vanjskih čimbenika ima jednu vrlo važnu posljedicu – **politički okvir naznačen kao država Bosna i Hercegovina očuvan je i danas postoji ne zahvaljujući nekom mističnom „bosanskom duhu“, već ponajprije zato što je to bila volja najveće današnje sile, SAD**. Ne

4) Za novije poglede na „građanski“ i „etnički“ nacionalizam i njihove stvarne i zamišljene razlike vidi André LECOURS, „Ethnic and Civic Nationalism: Towards a New Dimension“, *Space and Polity* 4(2)/2000, te Mikael HJERM, „National Sentiments in Eastern and Western Europe“, *Nationalities Papers* 31(4)/2000.

5) Uz primjere kakav je Dariusz STOLA, „Forced Migrations in Central European History“, *International Migration Review* 26(2)/1992, obvezatna je literatura za ovaj problem djelo Michael MANN, *The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing*, Cambridge 2005. Mannu je moguće, poglavito u raščlambama pojedinačnih slučajeva, pronaći mnoge zamjerke, no unatoč tomu njegove temeljne ideje ostaju neupitne.

6) Citat potječe iz Jeremy KING, „The Nationalization of East Central Europe: Ethnicism, Ethnicity, and Beyond“, u: Maria BUCUR – Nancy M. WINGFIELD (ur.), *Staging the Past: The Politics of Commemoration in Habsburg central Europe, 1848 to the Present*, West Lafayette (Ind.) 2001, 112.

ulazeći ovdje u pitanje motiva današnje najveće sile, vrijedi svakako tu temeljnu činjenicu smatrati okvirom (do onoga trenutka dok to odgovara američkim interesima) političke budućnosti teritorija koji danas tvori tu državu. Ono što ne možemo znati jest način na koji BiH za svoje interese koriste SAD – je li za njihove interese potrebno da ona bude stabilna i samoodrživa zajednica, ili im je potrebna kao područje kontroliranoga nereda i izvor stalnih napetosti i kriza?

* * *

Naravno, sve ovo što je rečeno tek je jedan (no, čini mi se i najuvjerljiviji) od mnoštva mogućih načina na koji se može uobličiti pripovijest o uzrocima koji su doveli do toga da je Bosna i Hercegovina onakva kakva je danas – **država u kojoj tri nacionalne zajednice žive (praktično) na svojim (u velikoj mjeri realno) razgraničenim teritorijima**. Činjenica da je ta teritorijalna razdvojenost nacionalnih zajednica svježa stvar i posljedica nasilja, koje je u jednom slučaju (Srebrenica) posve opravdano okarakterizirano kao genocid, ne može utjecati na to da pred realnošću zatvorimo oči. **Posve opravdano moralno zgražanje nad takvim postupcima**, međutim, nikako ne može biti pretočeno u praktično djelovanje koje bi istim takvim nasiljem poništilo rezultate rata. Takav bi čin možda i mogle poduzeti žrtve ratnoga nasilja, potaknute diskursom viktimizacije koji konstantno reproduciraju lokalne elite – dokaz je za to primjer Kosova. No, u BiH je situacija takva da Bošnjaci-muslimani (kao zajednica u kojoj je diskurs viktimizacije, vezan uz vrlo određeni politički program, najizraženiji⁷⁾ jednostavno **ne raspolažu sredstvima za provođenja takve nakane**. Na drugoj, pak, strani nitko od upletenih čimbenika nije toliko lud da bi im takvo što vanjskom intervencijom omogućio!

S time u svezi valja pripomenuti kako je **posve neracionalno objašnjavati ono što se dogodilo u BiH (ali i u Jugoslaviji) kao jedinstvenu pojavu**, nešto što se kao neponovljivi fenomen dogodilo samo tu i nigdje drugdje. Promatran hladne glave u retrospekciji, zbivanja iz 90-ih godina 20. stoljeća postaju mnogo jasnijima pođe li se od postavke da je srpsko političko vodstvo s kraja 80-ih godina (na čelu sa S. Miloševićem) kalkuliralo unutar idejnih, nacionalističkih, parametara kako su oni ovdje već ocrtani. Temeljna

je postavka te kalkulacije bila kako je s moći kojom su raspolagali (prisvajajući JNA) moguće uz (veću ili manju) primjenu nasilja ostvariti u kratkome roku određene političke ciljeve unutar granica bivše Jugoslavije⁸⁾. U takvu tumačenju čuvena rečenica iz 1989. godine izrečena na Kosovu polju kako ni „**oružane bitke nisu isključene**“, ili pak riječi izgovorene u BiH Skupštini kako će „**nestati jednog naroda**“, postaju jasno izrečena prijetnja s određenim ciljem. Prijetnja je, pak, bila usmjerena na pripadnike onih (nacionalnih) zajednica na čiju su štetu išli već oblikovani planovi, pa se na tu prijetnju nasiljem moglo odgovoriti dvojako – ili ne odgovarati na izazov i prijetnju te mirnim („**gandhijevskim**“) **sredstvima** tražiti i inzistirati na demokratizaciji Jugoslavije i nalaženju rješenja na taj način, **ili prihvatiti izazov i ući u sukob**. Prihvaćanje, pak, sukoba značilo je i **prihvaćanje nacionalističke agende (a to u prvome redu znači teritorijaliziranja nacije)** ali i guranje procesa demokratizacije u drugi plan, za vrijeme kad „(nacionalna) država bude osigurana“. Naravno i samo po sebi razumljivo, prihvaćanje sukoba impliciralo je i svijest o svim rizicima budućega ishoda, **pa se čini prilično promašenim danas lamentirati nad onim što se dogodilo**. Što se, pak, postavljenih ciljeva srpske političke elite tiče, mora se priznati da je ona dobar dio svojih nakana uspjela ostvariti, no najvažnija je svakako posljedica rata činjenica da je **proces transformacije bivše Jugoslavije** proveden u prvome redu **kao proces teritorijaliziranja nacije**. Uz to svakako valja pripomenuti da je konačni ishod toga procesa još uvijek otvoren i upitan. Sve što (racionalni) vanjski promatrači mogu u svezi s time uraditi svodi se na pokušaj da se kazne početnici i najeksplozivniji počinitelji nasilja (tribunal u den Haagu u tome je do sada bio prilično neuspješan) te na nadu (koja je osnažena kažnjavanjem krivaca) da je to posljednji takav postupak, bar u Europi.

Smisao ovih pripomena svodi se na zaključak da su rezultati ratova što su se vodili tijekom 90-ih godina 20. stoljeća praktično **ireverzibilni**. To u praksi, primjerice, znači da bi valjalo **prestati govoriti o dokidanju Republike Srpske** jer je za takvo što potrebna gotovo ista količina nasilja koja je bila potrebna za njezino stvaranje; isto je tako nemoguće reinkorporirati Kosovo u okvire Srbije kao jedinstvene države, jer bi to podrazumijevalo sukob s okupacijskim trupama koje su tamo smještene, ali i s lokalnim vojno-redarstvenim snagama oformljenim u međuvremenu itd. itd. **U takve se pothvate nitko razborit niti želi niti može upustiti, kao što ih nitko izvana ne može i neće podržati**. Iz toga, pak, valja izvesti još jedan zaključak – **pokušaj da se cijela BiH konstituirala kao nacionalna država Bošnjaka-muslimana** (a nema dvojbe da je upravo to, slijedom prihvaćanja vladajućih shvaćanja iz okruženja, bio i ostao temeljni cilj političke elite te zajednice) **doživio je potpu-**

7) Doista fascinantno djeluju **primjeri bošnjačko-muslimanskoga diskursa viktimizacije** koje, u nešto drugačijem kontekstu, navodi Robert J. DONIA, „The Quest for Tolerance in Sarajevo's Textbooks“, *Human Rights Review* 1(2)/2000. Dovoljno je ovdje navesti kako se u udžbenicima za osnovnu školu kao **gramatički primjeri** navode rečenice u kojima „**nevinu mrtvi ljudi plutaju niz Drinu**“ (45), ili „Ona je napustila Brčko“, odnosno „Oni će platiti za svoje zločine“ (43 – svi primjeri su autorovi prijevodi s engleskoga jezika, pa je lako moguće da nisu doslovno reproducirani izvorni tekstovi). Ni Robert J. Donia, kao ni gotovo nitko drugi od brojnih vanjskih promatrača koji pišu o BiH nisu obratili pozornost na **ponor koji zjapi** između poruka i stavova koji se na ovakav način usaduju u um novih (bošnjačko-muslimanskih) generacija s jedne, i službenih političkih stavova vlasti u Sarajevu (koje su ovakve udžbenike odobravale i odobravaju) o toleranciji i multietničnosti s druge strane.

8) Dosad najprecizniju i najdosljedniju raščlambu projekta dijela srpske političke i intelektualne elite, što ga je od druge polovice 80-ih godina 20. stoljeća formalno provodio S. Milošević, pruža James GOW, *The Serbian Project and its Adversaries*, London 2003.

ni neuspjeh. Prilično je stoga **besmisleno očekivati da će se političkim sredstvima, uz diskurzivno zamagljivanje pravih ciljeva** kroz plediranje za izgradnju „čiste“ liberalne demokracije (iz koje bi se zapravo preuzela samo načela „jedan čovjek – jedan glas“ i „pobjednik uzima sve“, što bi omogućilo majorizaciju), ostvariti ono što nije bilo moguće u danim uvjetima ostvariti sredstvima sile.

Fokusira li se sada ovako postavljeni problem na teritorij BiH čini se da bi valjalo početi od teorijske postavke po kojoj je „teško opovrgnuti argument prema kojemu je **središnji konstitutivni element bilo koje političke zajednice** skup afektivnih veza izvedenih iz zajedničke kulture, temelja dakle etničkoga bivanja nacijom. Izričući ono što je u ovakvu stavu tek implicitno na eksplicitan način (treba dodati): sve zajednice dijele skup kulturnih uvjerenja, (pa) je etnicitet svijest o tome dijeljenju, dok bivanje nacijom podrazumijeva političke zahtjeve legitimirane doktrinom nacionalizma, koja sa svoje strane pretpostavlja da se kulturne i političke granice moraju poklapati⁹. Iz ovoga shematskoga prikaza i pojašnjenja stvarnosti proizlazi jasan zaključak – **Republika Srpska, kao rezultat rata** (ili drugačije rečeno, vođenja politike nasilnim sredstvima), **već je politička zajednica uređena po obrascu nacionalne države.** Kao takva ona može tražiti i međunarodno priznanje, no ostaju otvorenima pitanja: hoće li to priznanje dobiti, i ako ga dobije, isplati li se to? Kako sada stvari stoje, čini se da volje za priznanjem nema, odnosno da se još uvijek računa kako je metodom „mrkve i batine“ moguće tu političku zajednicu zadržati u državnom okviru BiH.

Na drugoj razini, međutim, ostaje još uvijek otvorenim ishod cijeloga procesa raspada Jugoslavije, i to na onome području BiH koje nije pod srpskom kontrolom. Ključnim političkim problemom ostaje tu dvojba je li na tome teritoriju, koji se danas naziva Federacija Bosne i Hercegovine, moguće izgraditi nacionalnu državu Bošnjaka-muslimana. Takav bi ishod (relativno) malobrojne Hrvate koji su tu preostali onda formalno definirao kao „nacionalnu manjinu“ u okvirima bošnjačke nacionalne države. Kako danas stvari stoje, **taj se problem definitivno neće rješavati otvorenim primjenom nasilja već isključivo mirnim političkim sredstvima.** Zbog činjenice da je politička elita Republike Hrvatske kao prioritet postavila proces integracije u EU, cijeli će se postupak dakle odvijati i bez aktivnoga, odnosno otvorenoga sudjelovanja bar jednoga susjeda – Hrvatske – koja je tijekom 90-ih godina vodila posve drugačiju politiku. To praktično znači da je u doglednoj budućnosti i bez strukturalnih promjena postojećega šireg poretka (u kojem slučaju i mnogo važnije stvari postaju nesigurne)

posve isključena mogućnost promjene sadašnjih granica između R Hrvatske i BiH. Nešto je manje izvjesna budućnost odnosa s današnjim istočnim susjedom BiH, Srbijom – tamošnja politička elita, naime, još uvijek nije do kraja definirala svoje prioritete, pa prijetnja teritorijalnim revindikacijama ostaje implicitna (stvari dodatno komplicira problem Kosova, koji se organski i logično nadovezuje na BiH problem). Uza sve to, međutim, postupak će se definiranja, ali i funkcioniranja, političkoga sustava (zasad cijele BiH) odvijati i nadalje pod nadzorom vanjskih čimbenika, čiji stvarni ciljevi pri tomu ostaju nepoznanica.

* * *

Promatrane unutar ovako postavljenih okvira, najnovije su rasprave o mogućnosti dosljedne provedbe konsocijacijskoga modela na teritoriju BiH pokazale samo jednu stvar – **bošnjačko-muslimanska politička i intelektualna elita**, gotovo bez izuzetka, **nije odustala od ideje pretvaranja BiH, ili bar u prvoj fazi** (pri čemu se druga faza implicitno odgađa za neizvjesnu budućnost) **Federacije BiH, u svoju vlastitu nacionalnu državu.** Na drugoj strani i sukladno tomu, uz jasnu svijest o posljedicama takva razvoja, ideju o potrebi preobrazbe u dosljedan konsocijacijski model počeli su zastupati i oni među Hrvatima za koje se doskora činilo da su **pristaše „jedinствene i građanske BiH“** (što je i danas, posve namjerno, nejasno i ne do kraja elaborirani politički projekt). Uz tu frazu (vrlo upitnog sadržaja) pristaju još samo oni među politički djelujućim **Hrvatima koji su funkcionalno i egzistencijalno pretvoreni u „privjesak“ bošnjačkih političkih organizacija.** Na razini argumentacije stavova stvari stoje prilično jednostavno – konsocijacija je (još uvijek, međutim, bez detaljne elaboracije i tek kao načelo) za hrvatsku političku elitu (a sukladno tomu i njezino biračko tijelo) način zaštite kolektivnih (nacionalnih) prava i s time neraskidivo povezanog kolektivnoga identiteta, poglavito pak mogućnosti njegove reprodukcije. Posve u duhu tradicionalnih nacionalističkih shvaćanja o kakvima je gore bilo riječi, u ovakvoj se interpretaciji kolektivna prava i identitet povezuju s podjelom političke moći te s time povezanim izravnim upravljanjem određenim segmentima društvenoga života (ponajprije onima koji omogućuju široko shvaćenu kulturnu reprodukciju) na teritoriju na kojemu pripadnici zajednice predstavljaju većinu. **Ključna je svakako ovdje činjenica da hrvatski zahtjevi ne idu za oblikovanjem „nacionalne države“ na teritoriju BiH,** i to ne zbog neke „hrvatske dobrohotnosti i pitomosti“, već samo zato što je to realno nemoguće. Zahtjevi se, dakle, zaustavljaju **na razini podjele političke moći u državi Bosni i Hercegovini,** što uključuje i (zasad neprecizno određenu) teritorijalnu autonomiju.

9) Za citat i njegov širi misaoni kontekst vidi George SCHÖPFLIN, „Nationalism and Ethnicity in Europe, East and West“, u: Charles A. KUPCHAN (ur.), *Nationalism and Nationalities in the New Europe*, Ithaca (N.Y.) – London 1995, 42. Kako se ista ova misao, dakako u sklopu drugačije rasprave i iz drugoga kuta, može izreći i drugim riječima, pokazuje primjerice Dipesh CHAKRABARTY, *Habitations of Modernity: Essays in the Wake of Subaltern Studies*, Chicago 2002, 91-92.

ono što će ovdje dalje biti rečeno bilo posve jasno valja naznačiti da pod **reflektiranim nacionalizmom** podrazumijevam spoznaju „da se krećem u povijesti koju nisam niti tražio niti joj zapovijedam, a pritom tu ipak leže posljedice po moje izbore i ponašanje ... kao samotumačeće biće, ja sam u stanju reflektirati o svojoj povijesti i u tom smislu distancirati se od nje, ali ta je distanca uvijek nesigurna i privremena, to je točka refleksije, koja nikada nije posve sigurna izvan same povijesti“¹⁰. **Odsustvo ovakve auto-refleksije**, što se može povezati s naslijeđem komunizma, znači izostanak jednoga od temeljnih načela modernosti, prema kojemu se „društvene prakse stalno samjeravaju i reformiraju u svjetlu dolazećih informacija o tim istim praksama, što onda konstitutivno mijenja značajke tih praksi“. U komunizmu je taj mehanizam bio zapriječen **uvjerenjem da se postupka po univerzalnim filozofskim/znanstvenim načelima kojima je bilo kakav korektiv nepotreban**, dočim se u novim uvjetima, nakon 1990. godine, univerzalno značenje pomaknulo na naciju i njezin teritorij (državu). Iz toga onda proizlazi shvaćanje po kojemu teritorij na kojemu zajednica predstavlja većinu (optimalno je to za Bošnjake-muslimane teritorij koji je međunarodno priznat kao BiH, a trenutno realno teritorij Federacije BiH) jest nacionalni teritorij koji samo još treba pretvoriti u nacionalnu državu. Bošnjačka politička i intelektualna elita već je dovela do kraja **postupak reificiranja** nečega što je u suštini kontingentna stvar – određivanje granica BiH (isti bi se proces mogao jasno pokazati i u slučaju drugih sastavnih dijelova bivše Jugoslavije, i to Hrvatske, Slovenije i Makedonije). **Te su granice u bošnjačkom javnom diskursu praktično „posvećene“**, pa se valja prisjetiti upozorenja što ga je sredinom 90-ih godina prošloga stoljeća izrekao jedan trijezan povjesničar. On je, naime, ustvrdio: „sakraliziranje je teritorija, (dakle) vjerovanje da su određene (tijekom povijesti) nastale granice na neki način iznad politike, štetno zato što kod većinske populacije može stvoriti perspektivu iz koje će se **svi zahtjevi manjine tretirati kao povreda posvećenoga teritorija**“¹¹. Problem koji proizlazi iz ovakve optike tim je veći za BiH jer **u njoj nema stvarne većine i stvarne manjine** (doda li se tomu da se sličan postupak sakralizacije granica i teritorija jasno razabire i u Republici Srpskoj¹², eto izvora prijepora i nesporazuma za koje će **vrlo teško biti naći racionalno rješenje**). U takvoj slici svijeta produciranoj u bošnjačkome javnom diskursu konsocijacijsko se uređenje ukazuje kao nepremostiva prepreka na već trasiranome putu u „bolju nacionalnu budućnost“. Upravo stoga se na ovoj točki valja prisjetiti jed-

ne stvari koja se u svim novijim raspravama jednostavno ostavlja po strani i zaobilazi – najvažniji preduvjet za bilo kakav oblik konsocijacijskoga uređenja jest to da „suprotstavljene etničke zajednice moraju odustati od ambicije za brzom integracijom ili asimilacijom druge(ih) zajednice(a) u vlastitu zajednicu, odnosno odustati od stvaranja nacionalne države“¹³ (po tome se Hrvati iz BiH jasno razlikuju od Bošnjaka-muslimana). **Zbog stvorenih očekivanja u masama**, koja se dnevno „podgrijavaju“ diskursom o viktimizaciji Bošnjaka-muslimana i reproduciranjem ideje o **„svetosti bosanskoga tla“**, nema te bošnjačko-muslimanske političke snage koja bi bila spremna **preuzeti rizik prihvaćanja konsocijacijskoga uređenja**, unatoč svim razumnim i racionalnim objašnjenjima.

Problem, međutim, nastaje u situaciji kad treba bilo kakvim argumentima potkrijepiti protivljenje konsocijacijskom uređenju. Oni među Bošnjacima-muslimanima koji aktivno sudjeluju u političkom životu čak ni ne smatraju da su tu potrebni bilo kakvi argumenti – **oni su protiv konsocijacije** (kako one postojeće, tako i one eventualno dorade) **i točka**. U takvoj situaciji su teorijsku eksplikaciju protivljenja preuzeli na sebe **„politički misleći intelektualci“**, zapravo uglavnom **skupina djelatnika Fakulteta političkih nauka u Sarajevu**. Ovdje ću ukratko pokušati raščlaniti stavove dvojice od njih, **Nerzuka Ćurka i Asima Mujkića**¹⁴, kako bih pokazao da između njih i pripadnika (nacionalističke) bošnjačko-muslimanske političke elite zapravo niti ne postoje razlike.

Teorijsko uporište protivljenju dosljednoj provedbi konsocijacijskoga modela N. Ćurak i A. Mujkić nalaze u zastupanju ideja liberalne demokracije, eksplicitno se pri tomu pozivajući na (zasad prilično nesuvisli) **model „deliberativne demokracije“**. Takav, naime, model u novije vrijeme zagovara mala skupina zapadnih političkih teoretičara, i to, naravno, kao **alternativu današnjem „stranačkom“ obliku političkoga ustroja liberalnih demokracije**. Uz to valja odmah primijetiti dvije stvari.

Prvo: iako profesori političkih znanosti, i Ćurak i Mujkić na prvi pogled „zaboravljaju“ jedan od aksioma na kojima počiva liberalna demokracija, a koji, u interpretaciji već citiranoga G. Schöpflija, glasi: **„Demokracija, dakle, počiva na osnažujućem kohezivnom identitetu što ga stvara bivanje nacijom – nema demokratske države bez toga**

10) Misao je formulirao M. Sandel, a reproducirana je prema navodu u Will KYMLICKA, *Liberalizam, zajednica i kultura* (izv. *Liberalism, Community and Culture*, 1991), Zagreb 2004, 237-238. U koliko je mjeri teška autorefleksija o vlastitoj nacionalističkoj očitoj točki za znanstvenike iz humanističkih i društvenih disciplina govori Salvador CAR-DUS, „Nationalism, Democracy, and Human Rights“, *Human Rights Review* 2(1)/2000.

11) SCHÖPFLIN, „Nationalism ...“, 59.

12) Za taj problem vidi Denisa KOSTOVICOVA, „Republika Srpska and its Boundaries in Bosnian Serb Geographical Narratives in the Post-Dayton Period“, *Space and Polity* 8(3)/2004.

13) Siniša TATALOVIĆ, „Politike reguliranja etničkih odnosa i sukoba“, *Teme* (ćir.) XXVII(1)/2003, 116. Usp. također istom duhu i SCHÖPFLIN, o.c., 48.

14) Za raščlambu su mi u ovoj prigodi poslužili tekst razgovora što ga je s N. Ćurkom i A. Mujkićem vodio E. Sarajlić, a koji je objavljen kao „Tuneli bez svjetla“, *Status* 11/2007, te reakcija A. Mujkića na jedan tekst I. Vu-koje, uobličena u raspravu i objavljena na Internetu kao Asim MUJKIĆ, „Bauk liberalne demokratije kruži Bosnom“, dostupno na: <http://www.pulsdemokratije.net/index.php?id=562&l=bs> (pristup ostvaren 15. prosinca 2007.).

(kohezivnoga identiteta), uključujući i Švicarsku¹⁵. Aksiom, koji se može formulirati i na drugačiji način (a koji pojašnjava zašto su se raspadali multietnički imperiji i kasnije moderne multietničke/multinacionalne države, sve do Jugoslavije, Čehoslovačke i SSSR-a), jasno stavlja do znanja da je **neophodni preduvjet za uređenje države po načelima liberalne demokracije postojanje političke zajednice povijesno oblikovane kao nacija**. U BiH takva (jedinствена) politička zajednica ne postoji, a rezultati izbora od 1991. na ovamo jasno pokazuju (dosljednom podjelom biračkoga tijela u nacionalnom ključu) da pučanstvo te države u doglednoj budućnosti to ne želi ni postati. Zašto je tomu tako bar djelomično pokazuje jedan kasniji uvid G. Schöpflina, koji odnose moći u kulturi s jedne i političke moći s druge strane dovodi u svezu s razvojnom putanjom društava i država u Istočnoj Europi te zaključuje: „Tako je *danas* moderni zahtjev da se politička moć odvoji od kulture – kulture kao etničke mobilizacije – te da se moć ekskluzivno poveže s građanstvom (državljanstvom) neostvariv, a pitanje je hoće li biti ostvariv i u budućnosti. **Politička moć i etnički identitet ne mogu se (u Istočnoj Europi – op. M.A.) razdvojiti** obzirom na to da će država uvijek igrati određenu ulogu u kulturnoj reprodukciji, usljed čega će kontrola države biti glavni cilj političke akcije“¹⁶. Bilo da su, dakle, svjesni ili ne takvoga stanja stvari, **i Ćurak i Mujkić, implicitno zagovaraju stvaranje jedinstvene BiH nacije**, ali se po tome ne razlikuju od nacionalističke bošnjačko-muslimanske političke elite i onoga što ona zagovara, poglavito nakon 2000. godine¹⁷.

Drugo: **model deliberativne demokracije zamišljen je kao „poboljšana verzija“ danas funkcionalnoga uređenja liberalno-demokratskih političkih sustava**, pa podrazumijeva, što N. Ćurak i A. Mujkić prigodno „zaboravljaju“, određenu političku kulturu, upravo onakvu kakva u BiH ne postoji! Toga su uostalom i sami svjesni – A. Mujkić, primjerice, ovako ukratko opisuje političku kulturu današnje BiH: „(g)otovo da se kroz godine straha i prijetnje predstavljene u etničkom drugom stvorila neka vrsta ‘Pavlovljeva refleksa’, pa se kod ‘birača’ već na poziv prve predizborne trube javlja neobuzdana potreba za bezličnim stapanjem u homogenu melasu etničkog jedinstva“, zaključujući da su ti „birači“ zapravo „sluđeni i ugnjeteni nevoljnici“¹⁸.

Pri tomu svakako ne bi trebalo smetnuti s uma kako su već i A. Mujkić i N. Ćurak, prvi kao **radijski urednik** a drugi kao **djelatnik „press-službe“ Armije BiH**, tijekom

rata **uvelike doprinijeli stvaranju „Pavlovljeva refleksa“ u odnosu na „etničkoga drugog“** kod današnjih birača u BiH. Štoviše, **elementi integralističkoga diskursa bošnjačko-muslimanskoga nacionalizma** i danas se jasno razaznaju u stavovima N. Ćurka, poput onih o „metafizičkom radu bosansko-hercegovačke duhovnosti“ i „metafizičkom omotaču Bosne i Hercegovine“¹⁹, ili o tomu da je **„BiH originalna građanska država ali to je original koji nije realiziran, jer su falsifikati bili jači“**²⁰ (u svemu se tomu jasno raspoznaje utjecaj tvorca „bosanskog duha“ i najpoznatijega bošnjačkog nacionalnog ideologa, M. Filipovića). Krećući se, dakle, u takvim misaonim okvirima Ćurak će ustvrditi da su „ustvari etničke grupe, na način na koji se poimaju i materijaliziraju, forme pseudoapstrakcije“ dok je „građanin konačna apstrakcija“, odnosno ona „komprehenzivna realija koja može sve da uključi“²¹. Iz svega toga je konačno izveden i recept kako se osloboditi „pseudoapstrakcije“ – samo „bismo morali potpuno zanemariti historiju. Ako zanemarujemo historiju onda bi naša sadašnjost i naša budućnost – kao neka pretpostavljena nul-tost – morala biti zasnovana na apstrahovanju historije“²², dakako one koja se N. Ćurku ne sviđa. Jer postoje neki dijelovi historije koji mu se itekako sviđaju: „Deklaracija ZAVNOBiH-a jeste na neki način bosanskohercegovačka *Magna Charta*; što je onda problem? Problem je što danas političke elite u BiH (naravno, ponajprije one hrvatske i srpske – op. M.A.) naprosto ne žele da baštine naslijeđe ZAVNOBiH-a kao svoje naslijeđe. Proizvodi se jedan organizirani zaborav“²³ (**što je, dakako, negativno, za razliku od „apstrahovanja historije“, što je pozitivno**). „Organizirani zaborav“ se ovdje odnosi na onaj dio historije kojega N. Ćurak ne bi htio „apstrahovati“, pa sve zajedno zapravo već jako puno liči na dobro **poznati recept za „pripravljanje meta-narativa nacionalne povijesti“ (uzme se sve što vam treba, a ono što smeta se „apstrahuje“)**. Koju i kakvu bi nacionalnu povijest N. Ćurak ispisao za „konačnu apstrakciju građanina BiH“ otkriva njegov govor kada ustvrdi „da je Bosna i Hercegovina geografski smještena u nekom drugom području svijeta, da joj *susjedi nisu Srbija i Hrvatska*, vjerujem da bi ideja građanstva u etničkom smislu bila naglašeno disperzivna“²⁴.

U gotovo istom duhu govori i A. Mujkić tvrdeći da „su prva i druga Deklaracija ZAVNOBiH-a dva ključna dokumenta moderne političke državnosti“²⁵. Ovakav je stav A. Mujkića izvanredno zanimljivi jer on na drugome mjestu **spremno izvlači „duboke filozofske“ argumente „(hegelovske) dijalektike“ kako bi odbio opise trenutne društvene realnosti u BiH kao čiste apstrakcije**²⁶. Što je dakle rezul-

15) SCHÖPFLIN, „Nationalism ...“, 42. Istu misao pregnantno iznosi i obrazlaže CARDUS, „Nationalism ...“, 107.

16) SCHÖPFLIN, „Identities ...“, 487.

17) Evoluciju diskursa vladajuće bošnjačko-muslimanske političke elite detaljno prati Aydin BABUNA, „National Identity, islam and Politics in Post-Communist Bosnia-Herzegovina“, *East European Quarterly* XXXIX(4)/2006.

18) MUJKIĆ, „Bauk ...“ (kako je tekst dostupan u elektroničkoj formi, nemoguće je precizno navesti stranicu). (Tekst A. Mujkića „Bauk liberalne demokratije kruži Bosnom“ objavljen je i u ovome broju Statusa, na stranicama 154.-162. – op.ur.)

19) „Tuneli ...“, 57.

20) Isto, 62.

21) Isto, 55.

22) Isto, 56.

23) Isto.

24) Isto, 59 (naglasio M.A.).

25) Isto, 56.

26) MUJKIĆ, „Bauk ...“.

tat takvoga postavljanja stvari? Na jednoj je strani filozofski dokazano da su aktualne društvene prilike čista apstrakcija. **Na drugoj je strani, međutim, političko rješenje** (BiH, kakva je ocrtana odlukama ZAVNOBiH-a), posve određeno slučajnim i vrlo specifičnim okolnostima i potrebama (koje je bilo tako postavljeno da je na njemu bilo moguće izgraditi surovu totalitarnu vlast komunista), **reificirano**. Od njega zagovornik „deliberativne liberalne demokracije“ pravi, kako sam veli, „stvar-u-svijetu“, apsolutnu i neupitnu vrijednost. No, A. Mujkić se u konstrukciji stvarnosti ne zaustavlja na tome – za njega je i Bosna i Hercegovina „stvar-u-svijetu“, a ne (ne dao Bog) tek neka tamo kontingentna apstrakcija poput nacije i nacionalnoga identiteta. U njegovoj slici svijeta u *neupitnoj* BiH postoji samo *jedna politička zajednica* koju tvori nimalo apstraktni *građanin*, **iako taj neapstraktni građanin uporno, već gotovo dva desetljeća, na izborima jasno pokazuje da mu je u političkom smislu nacija prije svega i važnija više od svega**. Uza sve ovo svakako valja primijetiti kako je A. Mujkić (kao uostalom i N. Ćurak) **socijaliziran u atmosferi Fakulteta političkih nauka u Sarajevu**. Tamo se, pak, već desetljećima razvija **umijeće diskursa kojim se negira postojeća društvena realnost i istodobno proizvodi alternativna, „bolja“ realnost, podređena ciljevima i programima trenutno vladajuće političke elite**. Sukladno takvoj tradiciji mišljenja (i fonda usvojenoga društvenoga znanja) A. Mujkić očito smatra da se društvena realnost može jednostavno poništiti jednom rečenicom ili „na brza“ skrpljenom filozofijom iz priručnika za studente. Učinak se takvoga pristupa raspravi jasno razaznaje kad moderator solilokvija N. Ćurka i A. Mujkića jednostavno konstatira da se **„hrvatski teoretičari zalažu za konsocijaciju, a bošnjački za deliberaciju“**²⁷. Odgovor je A. Mujkića na tu jednostavnu konstataciju ovakav: „Nisam za *huntingtonovske* linije podjele kada je u pitanju promišljanje Bosne i Hercegovine pa da se intelektualci koji se zalažu za građansku političku zajednicu motre kao Bošnjaci a koji se zalažu za konsocijaciju kao Hrvati ili Srbi. Ne mislim da je to konačna istina, iako sada i ovdje može izgledati kao konačna istina“²⁸ (tko tu ne bi prepoznao **dva temeljna načela političkog diskursa samoupravnoga socijalizma: prvi**, prema kojemu ono što ne odgovara *našoj* konstrukciji stvarnosti treba samo diskvalificirati kakvim pogrdnim izrazom, poput onoga ovdje uporabljenog „huntingtonovski“; **drugo**, ukoliko činjenice ne odgovaraju *našoj* teoriji, tim gore po činjenice!). Izvedeno iz svega toga, A. Mujkić nudi rješenje **kako postići maksimalnu slobodu za neapstraktnog građanina – samo treba primijeniti (ovdje, odmah i sada) načela liberalne demokracije**, a „(š)to se tiče strahovanja od dominacije formule ‘jedan čovjek – jedan glas’ treba primijeniti slijedeće: zašto se ova formula stalno iščitava u etničkom kodu? Kao da jedan čovjek iscrpljuje svoj javni i politički život u svom etničkom pripadanju. Taj jedan čovjek nije samo pripadnik neke etničke gru-

pe, već i niz drugih grupa“²⁹. **Proglasimo li, dakle, M. Ančića povjesničarem, Sarajlijom, konzervativnim liberalom ili bilo čime drugim, pa makar i Marsovcem, on valja više neće biti (političkim) Hrvatom!** A ako kojim slučajem to i nadalje bude htio biti, onda A. Mujkić i za to ima rješenje – „(n)amjesto demokratskog principa ‘jedan čovjek – jedan glas’ treba mijenjati etnopolitički okvir unutar kojega se taj jedan čovjek uopće ne pojavljuje kao jedan čovjek. Ako se neko plaši ‘preglasavanja’ (etničkog) unutar te formule, onda neka se svojski baci na demontiranje i transcendiranje etnopolitičkog okvira (...)“³⁰. Zamoren valjda pisanjem, filozofiranjem i argumentiranjem u prilog „deliberativne liberalne demokracije“ (a sve iz studentskih priručnika), A. Mujkić u zaključku svoje internetske rasprave sa zagovornicima konsocijacije konačno pokazuje pravo lice – nije, naime, teško odgonetnuti **tko bi se mogao brinuti zbog „preglasavanja (etničkog)“** u okolnostima u kojima je birač, kako je to sam opisao, „sluden i ugnjeten“ te je razvio etnički „Pavlovljev refleks“. Obzirom da to nije skupina kojoj i sam A. Mujkić pripada (jer nema toga „vela neznanja“ koji to može prikriti), onda neka se drugi (a zašto stvari ovdje ne nazvati pravim imenima, što znači **Hrvati i Srbi**) pobrinu da svoj identitet, kao i politiku usmjerenu na njegovo očuvanje, što brže **„demontiraju i transcendiraju“**. S ovakvim, u završnici svoga traktata nervozno izrečenim, stavom A. Mujkić, vjerojatno ne baš potpuno svjesno, **slijedi jednu kulturnu tradiciju** koja se reproducira i može pratiti stoljećima unatrag, primjerice sve do alhamijado pjesnika prve polovice 17. stoljeća, **Muhameda Hevajija Uskufija**. Hevaji, kojega su povjesničari književnosti ranije pretvarali u Hrvata ili Srbina, a danas, naravno, u Bošnjaka (on, inače, sam sebe zove „Turčinom“, a „druge“ jednostavno „nevirnicima“), u jednome je trenutku napisao ilahiju pod naslovom ***Poziv na viru*** iz koje ću ovdje reproducirati samo prve četiri kitice kako bi se jasno vidjelo **gdje zapravo stvarno leži inspiracija A. Mujkića za njegov poziv na stvaranje „jedinstvene političke zajednice“**:

Ja, Kauri, vami velju
Hodte nami vi na viru.
Po neviri što se kolju?
Hodte nami vi na viru.

Nismo vami mi zlotvori
Bog nas jedan jer satvori,

Budte Bogu bogodvori,
Hodte nami vi na viru.

Jedno čudo razrodi se,
Naopako jer hodi se,
Ter na jedno navodi se.
Hodte nami vi na viru.

27) „Tuneli ...“, 57.

28) Isto, 58.

29) MUJKIĆ, „Bauk ...“.

30) Isto.

Je li slika bit se, robit,
Po neviri sići, morit,
Jedno drugom kuće orit?
Hodte nami vi na viru.³¹

„**Humano rješenje**“ koje je Muhamed Hevaji svojedobno nudio **umjesto bitke, robljenja, sječe, ubijanja i paljenja kuća između kršćana i muslimana**, suštinski je isto ono što danas nudi i A. Mujkić – **u 17. stoljeću kršćani su „samo“ trebali ostaviti svoju „neviru“, a na početku 21. stoljeća njihovi daleki potomci trebaju „samo“ ostaviti svoj hrvatski ili srpski „etnopolitički okvir“**, i eto vječite sreće bilo u dženetu s hurijama, bilo u raju „deliberativne liberalne demokracije“ u bošnjačkoj interpretaciji. Što drugo dakle na kraju zaključiti osim toga da od sve priče o „deliberativnoj liberalnoj demokraciji“ ostadoše samo načela „jedan čovjek – jedan glas“ i „pobjednik uzima sve“, odnosno **grubi, neosvijesteni i agresivni nacionalizam usmjeren na majorizaciju i asimilaciju**, istoga onakvog tipa kakav zastupa H. Silajdžić kad ustvrdi „**jedan čovjek – jedan glas i točka**“.

Kako, dakle, iz ovakva prikaza prijedene putanje i trenutnoga stanja stvari projicirati političku budućnost BiH. Odmah moram naznačiti da posao povjesničara nije planiranje budućnosti, pa se ne bih u takvo što niti upuštao. Ono na što se moja osobna intervencija u raspravi oko političke budućnosti BiH može svesti odnosi se isključivo na ono što kao promatrač vidim načelno kao racionalna sredstva uz pomoć kojih je moguće pokušati svladati današnje probleme. U kontekstu postojeće društvene realnosti „podijeljene zemlje“, u kojoj je biračko tijelo doista „sluđeno i ugnjeteno“ s razvijenim nacionalističkim uvjetnim refleksom (u takvoj se konstataciji posve slažem s A. Mujkićem), **pokušaj stvaranja „jedinствene (političke) BiH nacije“ može biti samo akt asimilacijskoga nasilja**. To bi nasilje možda moglo biti i tolerirano u slučaju da je projekt izgradnje takve zajednice ostvariv, no, tu se pojavljuju najmanje dva problema. Prvi od njih jest čisto **tehničke naravi** i svodi se na činjenicu da Bošnjaci-muslimani danas (u za njih najboljem slučaju) tvore jedva 50% populacije BiH, pa nije jasno kako oni koji zagovaraju takvo rješenje doista misle da jednostavno mogu „progutati“ (još uvijek) veći dio populacije zemlje. To tim prije što oni koji bi trebali biti „progutani“ ipak imaju (veću ili manju) logističku i političku podršku iz tri države, koje su ujedno i jedini susjedi BiH. Drugi je problem **moralne naravi** i posebice je ozbiljan za one koji zagovaraju stvaranje „jedinствane političke nacije“ s pozivom na demokratska načela. Sam problem proizlazi iz petnaestak godina stare **konstatacije A. Smitha** (autora koji se cijeli život na vrlo ozbiljan način bavi nacijama i naci-

onalizmom), a koji veli: „**kadgod i kakogod neki nacionalni identitet bio iskovan, kada je jednom uspostavljen postaje ga vrlo teško, ako ne i nemoguće (osim kroz totalni genocid) iskorijeniti**“³². Oni koji zagovaraju projekt „jedinствene političke BiH nacije“ morali bi barem biti svjesni toga!

Ono, pak, što mi se čini kao ključni problem današnje situacije na koji se *može utjecati* nije, dakle, činjenica „podijeljenosti“, već postojanje atmosfere *nepovjerenja* između tri nacionalne (političke) zajednice. U takvoj situaciji pravo pitanje jest **kako institucionalizirati političko polje u državi koju (paradoksalno) čvrsto održava njezin vanjski omotač a ne politička volja svih njezinih stanovnika**, a da pri tomu bude uspostavljen, bar približno, demokratski standard koji već postoji u Europi (što bi otvorilo perspektivu pristupa BiH europskim integracijskim procesima). Odgovor na tako postavljeno pitanje nije jednostavan i jednoznačan, no dva mi se pravca djelovanja čine neizbježnima ukoliko se želi izaći iz današnje slijepe ulice: s jedne strane **valja raditi na dogradnji konsocijacijskoga modela** (s ciljem dalje demokratizacije unutar etničkih podjela i samim time smirivanja biračke „etničke sluđenosti“, odnosno izgradnje institucija koje će omogućiti da birač više ne bude „ugnjeten“, čime će se uvjetni etnički refleks svoditi na razinu koja omogućuje normalnu komunikaciju); s druge strane, i to mi se čini neraskidivo povezanim s već rečenim, valja pokrenuti **što bržu i što širu deetatizaciju**, u smislu prepuštanja što većega dijela društvenih poslova inicijativama civilnoga društva.

MLADEN ANČIĆ (1955., SARAJEVO) RADIO NA INSTITUTU ZA ISTORIJU U SARAJEVU TE NA ZAVODU ZA POVIJESNE ZNANOSTI HAZU U ZADRU. U ZVANJU REDOVITOGA PROFESORA PREDAJE RAZLIČITE KOLEGIJE SREDNJOVJEKOVNE POVIJESTI TE SOCIJALNE HISTORIJE NA HRVATSKIM STUDIJIMA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU, NA STUDIJU POVIJESTI SVEUČILIŠTA U ZADRU TE FILOZOFSKOM FAKULTETU SVEUČILIŠTA U MOSTARU.

31) Tekst Muhamedove ilahije dostupan je na: http://www.openbook.ba/bmss/books/kemura/kemura_index.html (pristup ostvaren 15. prosinca 2007.), odakle je i preuzet citat.

32) Citirano prema Will KYMLICKA, „Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe“, u: Will KYMLICKA – Magda OPALSKI (ur.), *Can Liberal Pluralism be Exported: Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe*, Oxford 2001, 26. Kymlickinoj argumentaciji (isto, 26-27) s kojom odbija mogućnost nasilne asimilacije (a upravo je to ono što A. Mujkić podrazumijeva pod „demontranjem i transcendiranjem“ politike usmjerene na očuvanje etničkih/nacionalnih identiteta), i u kojoj koristi Smithovo opažanje, **teško da se može bilo što dodati**.